

Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite
Møte onsdag den 11. mai 1960 kl. 11.30.

Møtet ble ledet av formannen, F i n n M o e .

Til stede: Borten, Løbak, Kjøs, Mellesmo, Finn Moe, Offerdal, Erling Petersen, Røiseland, Aarvik, Langhelle, Dahl, Hareide, Hønsvald, Paul Ingebretsen, Ingvaldsen og Watnebryn.

Av Regjeringens medlemmer var til stede: Statsminister Gerhardsen og utenriksminister Lange.

Dessuten ble følgende embetsmenn fra Utenriksdepartementet gitt adgang til møtet: Utenriksråd Ræder og byråsjef Ålgård.

Formannen: Som det står i innkallelsen, vil utenriksministeren gjerne få lov til å gi de opplysninger som han nå sitter inne med i anledning av *flyepisoden i Sovjet-Samveldet*. Jeg gir ordet til utenriksministeren.

Utenriksminister Lange: Jeg hadde håpet at jeg til dette møtet skulle hatt ambassadør Gundersens egen innberetning om den episoden som fant sted i den tsjekkosllovakiske ambassade i Moskva, og som har stått temmelig utførlig omtalt i pressen, og likedan hans vurdering av forsvarsminister Malinovskis uttalelse, men de er dessverre ennå ikke kommet – av en eller annen grunn er det inntrådt en forsinkelse der.

Men jeg vil da gjerne få redegjøre for resultatet av vår henvendelse i Washington. Det har jo også stått en kort meddelelse i pressen på grunnlag av ambassadør Kohts uttalelse til pressen like etter møtet med utenriksminister Herter, men jeg vil gjerne referere den fullstendige tekst i den melding han har sendt om sin samtale. Likedan vil jeg referere noe fra to brev, datert 9. mai, som er kommet fra ambassadør Gundersen, og dessuten en melding fra vår FN-ambassadør om Generalsekretærens reaksjon på denne flyepisoden.

Meldingen fra Washington lyder slik:

«Jeg oppsøkte i dag (9/5) Herter som bekreftet at de norske myndigheter intet kjennskap hadde til saken. Han kunne ikke benekte riktigheten av at Bodø kunne være oppgitt som destinasjon.» – altså av flygeren – «Forklaringen måtte være at Bodø var en av flere flyplasser flyveren skulle søke i nødstilfelle. Da myndighetene her bare har kjennskap til flyverens uttalelser gjennom Krusjtsjovs gjengivelse, kan de ikke si hvorfor bare Bodø er nevnt, men tenker seg at russerne har valgt å omtale denne av politiske grunner.

Herter har i ettermiddag drøftet saken med Kongressens ledere og deretter utsendt supplerende pressemelding som sendes i klartekst.»

Det er da den pressemeldingen som vi alle har sett, om at disse flygingene er nødvendige som forebyggende forholdsregel mot overraskelsesangrep, og at slike

flyginger vil bli fortsatt inntil man har nådd frem til betryggende avtaler om inspeksjon mot overraskelsesangrep. –

«I tilknytning til denne uttalelse sa Herter at *noe* godt kanskje kunne komme ut av episoden og den åpne erkjennelse av spionasjen fra amerikansk side, hvis det fikk russerne til å forstå at USA satt inne med betydelig flere opplysninger om Sovjet enn de hittil hadde trodd og dermed skjønnte at deres hemmelighetskremmeri var av tvilsom verdi. Kanskje kunne dette bidra til å skape mer imøtekommenhet på russisk hold med hensyn til avtaler om gjensidig inspeksjon og kontroll. Herter tilføyde at de opplysninger som hittil var skaffet gjennom flyfotografering og lignende var av uvurderlig betydning for Vestens sikkerhet og på selektiv basis var meddelt visse andre lands etterretningstjenester.

Om selve hendelsesforløpet sa Herter at man her ikke trodde flyet var nedskutt av rakett, da det i så fall ville ha «disintegrated» i luften. Observasjoner viste at flyet gradvis hadde mistet høyde i en time, og man trodde årsaken var en «flameout» (motorstopp) som nødvendiggjorde nedstigning til lavere høyde for starting, hvorefter flyet kunne være tvunget ned av sovjetiske fly. Dette ville rime bedre med at så mye utstyr var funnet i uskadd stand og også med offentliggjort foto av fem sovjetiske flyvere som sies å ha hjulpet med å fange US-piloten. Eksperter inklusive U-2-flyets konstruktør mener at bildet av vrakrester er et falsum.

Herters uttalelse om bakgrunnen for omtalen av Bodø kan brukes av Lange som han måtte ønske.»

Ellers heter det bare at han på forespørsler fra pressen har henholdt seg til uttalelsen her hjemme om at vi ikke hadde noe kjennskap til det, og at Herter har bekreftet at så er tilfelle.

Så vidt jeg kan vurdere det, er det vel ikke utsikt til å komme noe lenger med henvendelser på diplomatisk vei. Hvorvidt vi kan få noen ytterligere opplysninger gjennom de kontakter man på norsk etterretningshold har, skal vi få undersøkt, men det er vel tvilsomt om de er villige til å være noe særlig meddelsomme ut over dette.

Så vil jeg gjerne referere noe fra ambassadør Gundersens vurderinger av episoden.

Han sier at ett alternativ er jo at hele historien er en sovjetisk svindel. I så fall måtte den nærmeste fremtid fortone seg meget dystert. Det måtte jo bety at russerne klart og villet provoserer et brudd i alle forhandlinger og tar sikte på å vende tilbake til den kalde krigen i dens skarpeste form.

Men det er tydelig at ambassadør Gundersen ikke holder det alternativet for sannsynlig. Han tenker seg nærmest at historien i alt vesentlig er riktig. Og man må da spørre: Hvorfor ble den utnyttet slik den ble det? Den kunne jo vært brukt annerledes: Den kunne ha vært publisert foran eller etter møtet i Det Øverste Sovjet. Den kunne vært dempet istedenfor å bli skrudd opp. Den kunne fått plass i en annen sammenheng enn i den store innen- og utenrikspolitiske talen til Krusjtsjov.

Det er to momenter som ambassadøren synes det er grunn til å fremheve:

«For det første hadde Krusjtsjov bruk for å forberede partiet og opinionen på at toppmøtet ikke vil føre til et for Sovjet akseptabelt resultat og hans stort oppslåtte reiser – særlig hans «historiske» til USA – likevel ikke kastet så meget av seg. Når man tenker på hvor dristig Krusjtsjov spilte på dette temaet – det begynnende tøvær i de internasjonale forhold – og hvor sterkt han bandt den alminnelige manns håp og tiltro til fremtiden, så kan man forstå at han hadde bruk for en skarp kontrast. Og den fikk han til – hans to taler hadde en emosjonell og patriotisk appell, og det synes å være grunn til å tro at folk flest nu vil være tilbøyelige til resignert å avfinne seg med at de fremdeles vil måtte leve i en urolig verden. Mere i sorg enn i sinne vil de legge skylden på amerikanerne.

For det andre har Krusjtsjov nok tenkt seg at han ennå har en mulighet for å kunne skremme vestmaktene ut av den søvnige selvtilfredshet som nu synes å ha besatt dem. Det blir ikke på *deres* vilkår at Krusjtsjov avblåser den kalde krigen.»

Videre sier ambassadøren:

«Det er sannsynlig at det i den øverste sovjetledelse er en viss meningsforskjell om utenrikspolitikken, i all fall en stemningsforskjell. Tilhengerne av den skarpere linje var tilfredse etter at «situasjonen» omkring Berlin var skapt høsten 1958, men urolige før og under Krusjtsjovs Amerika-reise. De folk i partiledelsen som gjerne vil komme helt ut av den krampetilstand i forholdet til den vestlige verden som Stalin etterlot seg landet i, så gjerne at Krusjtsjov tok opinionen i bruk for dette formål og at han prøvde de muligheter som måtte foreligge. Krusjtsjov balanserer mellom disse retninger og holder nok i øyeblikket balansen temmelig godt. Men Krusjtsjov svinger også selv sterkt i sine stemninger, og det er mindre betryggende å iakttå hvorledes han – med stigende makt – stadig lettere gir etter for sine impulser. Man må håpe at vestmaktene vil kunne legge frem et reelt forhandlingsopplegg og at det vil lykkes dem å engasjere Krusjtsjov i det – for da vil han søke og få støtte i Moskva.»

Om selve de opplysninger som har kunnet skaffes om flyet, sier ambassadøren i et annet brev:

«Flyet er et turbo-jet-fly, Lockheed U-2, med én mann ombord. Det kan fly i høyder på 15 000 meter (20 000 meter etter sovjetiske kilder) med en fart på 600 miles i timen, og det kan (etter amerikanske kilder) fly i 4 timer, i alt en distanse på ca. 4 000 kilometer. Det ble bragt ned i nærheten av Sverdlovsk. Etter hva Krusjtsjov hevder, har flyveren opplyst at han startet fra en flyplass i Pakistan og at han var på vei til Bodø. Sverdlovsk ligger, så vidt jeg kan se, bortimot halvveis på denne ruten. Hele distansen ser imidlertid etter mine karter ut til å være på ca. 5 600 kilometer, og med den oppgitte fart vil da flytiden bli mer enn 6 timer. Jeg kan ikke på det nåværende tidspunkt underkaste dette problem nærmere vurdering. Kanskje har flyet, i all fall med reservetanker, en lengre rekkevidde enn oppgitt fra amerikansk hold. Kanskje er det svindel det som sies om flyverens

opplysninger på dette punkt. Jeg holder den siste mulighet åpen, men jeg går her videre ut fra den forutsetning at han har sagt hva man tillegger ham.»

Så opplyser ambassadøren at flygerens navn er oppgitt til å være Francis Gary Powers. Han skal ha vært i Bodø i tre uker. I tilknytning til sitt Norgesopphold foretok han en prøvetur fra en base i Hellas opp til Bodø.

Jeg vil der skyte inn at vi holder på med å få undersøkt om det er mulig å fastslå hvordan dette forholder seg. Hittil har det på norsk hold overhodet ikke vært noen mulighet for å konstatere at de opplysningene skulle stemme, men dette blir fortsatt undersøkt.

Så sier ambassadøren videre:

«Jeg har tidligere sterkt fremholdt at den øverste sovjetiske ledelse legger den største vekt på å hindre flyrekognosering over sovjetisk område.

For det første har man her åpenbart ting å skjule (antagelig først og fremst rakettutskytningsanlegg) som vanskelig kan lokaliseres på annen måte. Politikken gir seg av seg selv: Den som har vitalt viktige ting å skjule, er naturligvis klar over at han for motparten oppstiller førsterangs etterretningsobjekter, og det gjelder om med alle brukbare midler å vanskeliggjøre motpartens etterretningstjeneste.

For det annet er flyrekognosering nå i seg selv et ytterst farlig fenomen. Krusjtsjov peker på amerikanernes fjernvarslingssystem forbundet med deres beredskapstjeneste. Atombombefly klar til å begi seg avgårde på korteste varsel. Hva som helst som kommer innover luftterritoriet (ja, lenge før det kommer så langt) uvarslet og uidentifisert, kan i en gitt situasjon utløse motforholdsregler – og hvilke motforholdsregler! Under enhver omstendighet vil rekognosering fra luften nå på begge sider volde så meget uro og anspenning at dette oppklaringsmiddel ikke lenger synes hensiktsmessig.»

Dette er altså ambassadør Gundersens vurdering. Og videre:

«For det tredje er det naturligvis her som andre steder (tydeligst kanskje i U.S.A.) at man betrakter egne spioner som etterretningsoffiserer men andre lands etterretningsoffiserer som spioner. Dette gir et emosjonelt grunnlag for å utnytte episoder som den foreliggende til politiske formål. At vi nå står umiddelbart foran toppmøtet og at flyet ble skutt ned akkurat den 1. mai ga både styrke og reisning til utnyttelsen.»

Så slutter ambassadøren med å si at vi må være forberedt på å få en særdeles kraftig note fra sovjetledelsen en av de nærmeste dager, og han gjetter på at de vil si: Enten lyver dere, dere taler ikke sant når dere fremholder at deres flyplasser ikke blir brukt til slike formål som overflyging av sovjetisk område, eller også er dere ikke herrer i eget hus.

Det var bl.a. for å komme en sånn note i forkjøpet at jeg i går valgte å overlevere høytidelig til den sovjetiske chargé d'affaires den erklæring som jeg hadde avgitt i Stortinget, og han lovt umiddelbart å bringe den videre til Moskva.

Hvor det gjelder vurderingen i New York, har vår FN-ambassadør innberettet følgende:

«Generalsekretæren var ytterst nedslått over spionasjesaken, og han frykter spesielt at Sovjet-Samveldet i neste omgang offentliggjør sine registreringer av tidligere overflyvninger og dermed gjør situasjonen moralsk nærmest uholdbar for De forente stater og eventuelt også andre land.

Ifølge offisiell oversettelse av Krusjtsjovs første tale for Det øverste sovjet, utsendt gjennom den sovjetiske delegasjon her, ga han entydig uttrykk for at den amerikanske overflyvning ville bli brakt inn for Sikkerhetsrådet for å forhindre gjentakelse. Hittil har Hammarskjöld ikke fått varsel fra den sovjetiske delegasjon i så måte. Lørdag 7. mai hadde han kontakt med Sobolev, den faste sovjetiske representant, som da sa at han ikke hadde instruks. I dag – 9. mai – har Arkadyev, den stedfortredende faste representant, samtalt med Generalsekretæren i en annen anledning uten i det hele tatt å berøre saken. Hammarskjöld håper meget sterkt at russerne vil nøye seg med ved skriv å gjøre Sikkerhetsrådets president offisielt kjent med saken og med en eventuell rettssak mot piloten. Han mener at en Sikkerhetsrådsbehandling vil lede til at begge parter legger fram en rekke tilfelle av spionasje som er registrert i årenes løp og dermed forpester hele det internasjonale klima. Amerikanerne har i det hele tatt ikke hatt kontakt med Hammarskjöld i sakens anledning.»

Det er det vi til i dag har fått. Vi har fått noen innberetninger om samtaler som berører saken også fra enkelte andre stasjoner, men de er ikke av den interesse at jeg finner det nødvendig å referere dem her.

Det har underhånden og i lys av de uttalelser som ifølge pressen skal være falt både fra Krusjtsjov overfor ambassadør Gundersen, og av Malinovski i hans tale, med trusel om represalier mot flyplasser, vært reist det spørsmål om jeg under disse omstendigheter burde reise på et privat besøk til Moskva. Jeg har tatt det standpunkt at jeg først vil se innberetningene fra ambassadør Gundersen om disse to tingene, før jeg tar noe endelig standpunkt der. Begrunnelsen for ikke å reise måtte i tilfelle være at jeg under forhold hvor situasjonen bringes opp i en slik spenningsgrad, ikke kan forlate landet.

Formannen: Jeg skal takke for redegjørelsen. Er det noen som har noen spørsmål eller merknader? – Hvis ikke, kan vi vel ta redegjørelsen til etterretning i den forventning at når der foreligger noe nytt, vil utenriksministeren komme tilbake til komiteen.

Utenriksminister Lange: Ja, det er selvfølgelig forutsetningen. Komiteen skal jo ha et møte lørdag morgen i en annen anledning, og det som innen den tid måtte være innkommet av ytterligere opplysninger, vil jeg da gjerne få anledning til å legge fram.

Derimot tror jeg ikke – og der vil jeg gjerne ha komiteens reaksjon – at det ville være hensiktsmessig at vi hadde en debatt i Stortinget om denne flyepisoden under pågående toppmøte. Toppmøtet begynner på mandag, og vi kan ikke vente å ha fullstendige opplysninger som kunne ligge til grunn for noen redegjørelse med

Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite

Møte onsdag den 11. mai 1960 kl. 11.30

hold i, før et stykke ut i neste uke. Det vil da være midt under pågående toppmøte, og jeg tror ikke det da ville være hensiktsmessig å ha en slik debatt.

Formannen: Det tror jeg de fleste vil være enige i.

Møtet hevet kl. 11.50.